द्वरारोहा तपसा दग्धकिल्बिषम् । विश्वामित्रं तप्यमानं मेनका भीरुराश्रमे । अभिवाद्य ततः सा तं प्राक्रीडदृषिसन्निधौ । अपोवाह च वासोऽस्या मारुतः शशिसन्निभम् । साऽगच्छत्त्वरिता भूमिं वासस्तदभिलिप्सती । स्मयमानेव सव्रीडं मरुता वरवर्णिनी । पश्यतस्तस्य तत्रर्षेरप्यग्निसमतेजसः । विश्वामित्रस्ततस्तान्तु विषमस्थामनिन्दिताम् । मृद्वीं वाससि संभ्रान्तां मेनकां मुनिसत्तमः । अनिर्द्देश्यवयोरूपामपश्यद्विवृतां तदा । तस्या रूपगुणं दृष्ट्वा स तु विप्रर्षभस्तदा । चकार भावसंसर्गां तया कामवशङ्गतः । न्यमन्त्रयत चाप्येनां सा चाप्यैच्छदनिन्दिता । तौ तत्र सुचिरं कालमुभौ व्याहरतां तदा । रममाणौ यथाकामं यथैकदिवसं तथा । जनयामास स मुनिर्म्मेनकायां शकुन्तलाम् । प्रस्थे हिमवतो रम्ये मालिनीमभितो नदीम् । जातमुत्सृज्य तं गर्भं मेनका मालिनीमनु । कृतकार्य्या ततस्तूर्णमगच्छच्छक्रसंसदम् । तं वने विजने गर्भं सिंहव्याघ्रसमाकुले । दृष्ट्वा शयानं शकुनाः समन्तात् पर्य्यवारयन् । नेमां हिंस्युर्व्वने बालां क्रव्यादा मांसगृद्धिनः । पर्य्यरक्षन्त तां तत्र शकुन्त मेनकात्मजाम् । उपस्प्रष्टुं गतश्चाहमपश्यं शयितामिमाम् । निर्जने विपिने रम्ये शकुन्तैः परिवारिताम् । आनयित्वा ततश्चैनां दुहितृत्वे न्यवेशयम् । शरीरकृत् प्राणदाता यस्य चान्नानि भुञ्जते । क्रमेणैते त्रयोऽप्युक्ताः पितरो धर्म्मशासने । निर्ज्जने तु वने यस्मात् शकुन्तैः परिवारिता । शकुन्तलेति नामास्याः कृतञ्चापि ततो मया । एवं दुहितरं विद्धि मम विप्र ! शकुन्तलाम् । शकुन्तला च पितरं मन्यते मामनिन्दिता" । तस्याश्च दुष्मन्तेन गान्धर्वविधिना परिणयकथा तत्रैवोक्ता ।

कण्वाय नामधातुः कण्व+तत्करणे क्यङ् आत्म०अक० सेट् । कण्वं करोति कण्वायते अकण्वायिष्ट कण्वयाम्बभूव आस चक्रे । कण्वायितः कण्वाया ।

कत पु०कं जलं शुद्धं तनोति तन–ड । १कतकवृक्षे २ऋषिभेदे च । कतस्य गोत्रापत्यम् गर्गा०यञ् । कात्य तद्गोत्रापत्ये बहुत्वे तु तस्य लुक् कताः कतगोत्रापत्येषु ब० व० । यञन्तत्वात् यूनिफक् । कात्यायनः तद्गोत्रयुवापत्ये । तस्य छात्राः छण् फकोलुक् । कातीयाः तदीयच्छात्रेषु बहु०व० । कतर्षेश्च विश्वामित्रादुत्पत्तिः विश्वामित्रपुत्रकथने हरिवं०२७अ० । "देवश्रवाः कतश्चैव यस्मात् कात्यायनाः स्मृताः । शालावत्यां, हिरण्याक्षो रेणोर्जज्ञेऽथ रेणुमान् । साङ्कृतर्गालवश्चैव मुद्गलश्चेति विश्रुताः । मधुच्छन्दोऽजयश्चैव देवलश्च तथाऽष्टकः । कच्छपोहारितश्चैव विश्वामित्रस्य ते सुताः तेषां ख्यातानि गोत्राणि कौशिकानां महात्मनाम्"

कतक पु०तक–हासे बा०घ कस्य जलस्य तको हासः प्रकाशो यस्मात् ५ब० । (निर्माल्ली) वृक्षभेदे राजनि० । तस्य हि फलसम्पर्कात् जलप्रसादः "फलं कतकवृक्षस्य यद्यप्यम्बुप्रसादकम् । न नामग्रहणादेव तस्य वारि प्रसीदति" मनुः । "कतकस्य फलं नेत्र्यं जलनिर्म्मलताकरम् । वातश्लेष्महरं शीतं मधुरं तुवरं गुरु" भावप्र० तद्गुणाद्युक्तम् । तस्य फलम् अण् तस्य लुक् तत्फले न० । "जलप्रसादि कतकं तत्फलं कतकं स्मृतम्" भावप्र० उक्तेः वृक्षपरत्वेऽपि न० अयञ्च सुश्रुते काकोल्यादिरित्युपक्रम्य कतकगिलोड्येत्यादिना मधुरवर्गे उक्तः । [कतकवृक्षे राजनि०

कतफल पु० कं तनोति प्रसन्नम् तन–ड तादृशं फलमस्य ।

कतम त्रि० किम्+डतम् । बहूनां मध्ये जात्यादिभिर्निर्द्धारणार्थप्रश्नविषये एकस्मिन् पदार्थे "कतमा कतमर्क्, कतमत् कतमत् साम, कतमः कतम उद्गीथः" छा०उ० । डतरा कतर द्वयोर्मध्ये जात्यादिभिर्निर्द्धारणार्थप्रश्नविषये त्रि० "यद्येनमुज्झसि तदा कतरोवरस्ते" नैष० "अथैतयोः पथा कतरेण चलितानामपि क्षुद्राण्यसकृदावर्त्तीनि भूतानि" छा०उ० । डररडतमान्तत्वादनयोः सर्व्वनामकार्य्यं कतमस्मै कतरस्मै क्लीवे स्वमोरद्ड् कतमत् कतरत् "कतरन्नो गरीयो यद्वा जयेम यदि वा नोजयेयुः" गीता । "कतमद्द्वैरथं युद्धं यत्राजैषीर्धनञ्जयम्" "तथैव कतमद्युद्धं यस्मिन् कृष्णाजिता पुरा" भा०वि०५०अ० । "कतरकतमौ कर्म्मधारये" पा० उक्तेः कर्म० प्रकृतिस्वरः धारये ।

कतमाल पु० तम घञ् ह्रस्वः कस्य जलस्य तमाय शोषणायालति पर्य्याप्नोति अ-ल–अच् । वह्नौ शब्दमाला तस्य जलशोषणहेतुत्वात्तथात्वम् कचमालः खचमालः इत्यपि पाठान्तरे तत्रार्थे पु० ।

कति त्रि०ब० व०किं परिमाणमेषां किम्+डति । संख्यापरिमाणविशेषविषयप्रश्नविषये पदार्थे । "कति देवाः त्रीन् च दश च" छा०उ० । अस्य संख्यावत्कार्य्यभागित्वात् स्त्रियां न ङीप् । पूरणे डट् थुक् च । कतिथ कियत्संख्यापूरणे त्रि०स्त्रियां ङीप् । धाच् । कतिधा कियत्प्रकारे अव्य० "कत्यस्य विष्ठाः कत्यक्षराणि कति होमासः कतिधा समिद्ध" यजु० २३,५७ । वीप्सार्थे कारकवृत्तेस्ततः शस । कतिशम कियद्वारादौ अव्य० कतिशो ददाति